

1 APRIL 1920.

AFLEVERING 12.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en JAC. P. THIJSSE.

REDACTIE

J. HEIMANS, AMSTERDAM.

JAC. P. THIJSSE, BLOEMENDAAL.

ADRES DER REDACTIE:

JAC. P. THIJSSE, BLOEMENDAAL.

UITGAVE VAN:

W. VERSLUYS TE AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE:

2e OOSTERPARKSTRAAT 223, AMSTERDAM

Prijs per Jaar / 6.50.

WALCHEREN'S NOORDRAND.

E traditioneele wandeling of fietstocht op Hemelvaartsdag is voor elken Middelburger naar de Oranjezon over Serooskerke en dan over de binnenduinen en door de Manteling, het bosch dat tegen de duinen aan leunt en deze gedeeltelijk bedekt, naar Domburg.

Soms gaan ze bij de uitspanning „d' Oranjezon" even door de duinen naar het strand, ze genieten van het mooie uitzicht over de golvende Vronen, zooals de binnenduinen hier heeten, van het jonge groen in het wondermooie, echt wilde bosch en plukken brem op de open plekken.

Behalve een enkele ondernemende komt bijna niemand in de echt wilde duinen. Ik weet niet wat daar het mooiste is, de statige, hooge, zachtglooiende Kaalkop of Blanke Hoogt (de naam Kaalkop is eigenlijk een militaire naam uit de mobilisatie), een groote massieve zandmassa, die zich voor 1916 gestadig in oostelijke richting bewoog, of de vele kleine spitse toppen van de omliggende duinen. De Kaalkop is nu eindelijk van een helmbeplanting voorzien, zoodat de naam niet meer van pas is. Maar het helmdek is nog niet zoo dik of „de Blanke Hoogt" kan nog blijven, totdat ze eindelijk ook hier zoo wijs zijn en het duin

met dennetjes en ander geboomte gaan beplanten „to the benefit and the enjoyment of the people.”

Want zoo heeft niemand veel eraan, zelfs niet de jachtliefhebbers, die niets van bebossching willen weten, hoewel in een bosch meer wild komt dan in een kaal duin.

Zooals in alles komt ook hier Walcheren achteraan en 't duinbosch bij Schoorl zal wel al masten en palen opleveren, wanneer hier de eerste dennetjes gepoot worden.

Ten westen van de Blanke Hoogt ligt een landschap, zooals ik het nog nooit ergens gezien heb. Ten oosten van een pas uitgewaaide vallei ligt een complex van een tiental kleine maar spitse duintjes, alle met een flinken pluk

Fig. 1. Kopjes-landschap, op de achtergrond rechts de Blanke Hoogt, Oost-kapelle Oct 19. Foto C. S.

helm op de punt en wat op de hellingen maar grootendeels kaal, vooral aan de oostzijde, waar het zand in de luwten blijft liggen. Andere toppen vertoonen aan hun voet de laagsgewijze structuur van het vroegere massieve duin, dat nu grootendeels naar het oosten gewaaid is, hier spitse topjes achterlatend, ginds nieuwe vormend op punten waar helm-groei was en nog verder valleien en boschjes bedelvend. Een prachtig maar angstwekkend gezicht!

De vallei aan de westzijde was vroeger veel smaller, de oostheft is pas de laatste jaren tot op het grondwater weggestoven en onmiddellijk geannexeerd door de twee soorten Duizendgulden-kruid (*Erythraea Centaurium* en *litor-*

lis.) Daartusschen ligt, plat tegen den grond, de zeldzame variëteit met korte stengelleden van de Knoopige Vetmuur (*Sagina nodosa* / *moniliformis*) en in het midden groeit niets anders dan Waterpunge, (*Samolus Valerandi*), honderden plantjes op een vierkanten decimeter.

Meer naar de zee, waar de vallei reeds langer bestaat, groeit onder duindoorn Moeraswespenorchis en hier vond ik de albino (var. *ochroleuca*). Geheel wit is deze albino niet, want de buitenste perigoonblaadjes zijn lichtgroen, wat bij de type door de paarsbruine kleur niet zichtbaar is. Maar de paarse tint ontbreekt geheel en al. Bovendien herbergde deze vallei nog een *Epipactis* variëteit en wel de *purpurea*. Deze was nog maar van twee plaatsen in Europa bekend,

nl. een in Zwitserland en in ons land nog bij Koegras (N. H.). Hier zijn de bloemen donkerder paars dan bij de type, het voorstuk van de lip, anders geheel wit of onbeduidend geteekend, heeft hier duidelijke paarse vlekjes. De variëteit ochroleuca is in ons land alleen op Terschelling, maar daarbuiten op meer plaatsen gevonden, zoodat dit niet zoo'n rariteit is als de purpurea.

't Lijkt mij geen toeval dat juist in zoo'n jonge vallei deze twee variëteiten groeien. Een oude vallei is geheel gevuld met planten en van het zaad ontkiemt er maar weinig. In een jonge vallei is nog gelegenheid voor duizenden planten om zich te vestigen en er kiemt dus een veel grooter percentage van het zaad, zoodat de kans op afwijkende vormen grooter is. De exemplaren daarvan zullen dan ook geen nakomelingen zijn van exemplaren van dezelfde variëteit uit andere streken, maar van een type, dat ook andere dan typische nakomelingen geleverd heeft, en die een kenmerk misten of in versterkte mate hadden. Over eenige jaren zijn ze misschien verdrongen. De insecten zullen de bleke ochroleuca niet zoo gemakkelijk opmerken. De purpurea heeft meer kans op voortbestaan, maar de exemplaren bij Koegras en hier waren zwakjes, zoodat de plant misschien te veel van 't goede, hier anthocyaan, heeft. Verder is de aantrekkingskracht ten opzichte van bestuivers van belang en ik vermoed dat de type het meest presteert in dit opzicht. Waarne-

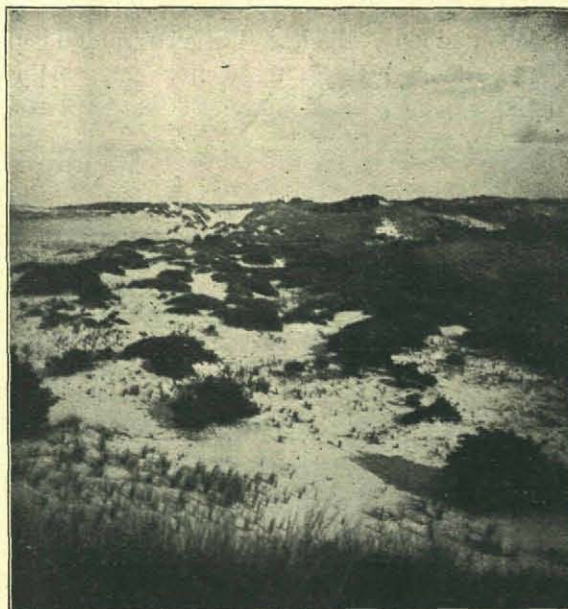

Fig. 2 Half ondergestoven duinpan, opgevuld met zand uit een naburige pan. Op den achtergrond links de Blanke Hoogt. Oostkappelle Oct. 19. Foto C. S.

mingen hierover en over nog veel andere vraagstukken zouden groote waarde hebben. We moesten eigenlijk naast een Ornithologisch Trekstation een Pnyto-bologisch Waarnemingsstation hebben voor een dergelijk onderzoek, want om dat alleen te kunnen doen mocht je wel iemand wezen als Darwin en... rentenier. Maar met vereende krachten zou veel bereikt kunnen worden.

Meer merkwaardige planten groeien niet in deze vallei en nu gaan we over de Kaalkop naar een vallei ten oosten hiervan. Op den Kaalkop groeit werkelijk niets dan helm; tegen de zuidhelling staan op een plek wat duindoorns en ratel populieren, maar die zijn hier door de soldaten geplant, die ze uit het bosch haalden en met een flinken kluit in 't dorre zand hebben geplant. Nu, 3 jaar later,

leven ze nog, hoewel de ratelpopulier van vocht houdt. De vallei, waar we nu komen, is van ouderen datum dan de vorige, wat we direct zien aan de rijkere duindoorn-vegetatie. Tot voor kort was de zeeloper zeer onbeduidend; ik vermoed dat met springvloed de zee hier wel binnenspoelde, maar Waterstaat heeft met rijshout een kunstmatig duin laten ontstaan, dat nu reeds een meter of 4 hoog is en nog steeds hoger wordt. Deze vallei is de mooiste van het eiland; er groeit veel *Parnassia*, ook *Orchis incarnata*, zelfs *Sturmia* (staat opgegeven voor Walcheren met het jaartal 1644) en doet denken aan een duinvallei bij Bergen. We wandelen nu van de zee af en bereiken in 5 min. de landzijde van de duinen. Vroeger zagen we hier groote bosschen, die de meer naar binnen gelegen landerijen tegen den zeewind beschermden. Winstbejag met kortzichtigheid hebben deze bosschen doen vellen, zelfs geen rand is als windscherm blijven staan. Zou de schade, door de najaarsstormen aan onrijp fruit en door de zouthoudende zee-

winden aan alle gewassen toegebracht niet hoger zijn dan de rogge opbrengst van de ontginning?

Waar het bosch weer begint gaan we door een smal hekje over een golvende weide, trotseeren dan een bordje met art. 364 en komen dan in een laag eikenbosch met kamperfoelie, varens en Valsche Salie, die hier een opvallende paarse teekening vertoont.

Opeens wordt ons oog getroffen door een tiental manshooge planten met overhangende trossen rose bloemen en, tenminste in 't najaar, donkere glimmende bessen. 't Is een Noord-Amerikaan, de Karmo-

Fig. 3. Karmozijnbes (*Phytolacca decandra*) Oostkappelle.
Aug. 19. Foto C. S.

zijnbes (*Phytolacca decandra*), maar een die zich als een echte Yankee overal thuis voelt, reeds op verscheidene plaatsen in 't Oranjesbosch groeit, en zich al op naburig bouwland als onkruid verbreidt. 't Is geen adventiefplant van vandaag of gisteren, reeds jaren staat de *Phytolacca* voor het Oranjesbosch vermeld.

Hoe zou de plant hier gekomen zijn?

Ik vermoed op de volgende wijze: Op een buiten bij Domburg, Duinvliet, was een tuinbaas, Schooneboom geheeten. Hij interesseerde zich voor alle mogelijke kruiden, wat natuurlijk de spotlust van de Domburgers opwekte, maar heeft ondertusschen de floristische wetenschap een dienst bewezen met een aantal mooie vondsten op Walcheren. Op dat buiten had hij alle mogelijke soorten planten gekweekt, vooral geneeskrachtige planten hadden zijn belangstelling.

De bessen van *Phytolacca* (zijn medicinaal als *Bacca Phytolaccae* o.a.

voor het kleuren van suikerwerken; 't ligt, dunkt mij, voor de hand dat de vogels zich op Duinvliet te goed gedaan hebben aan de karnozijnbessen en deze in 't Oranjabosch uitgezaaid hebben. Overigens wordt de plant weinig gekweekt. Of *Phytolacca* werkelijk op Duinvliet gekweekt werd heb ik niet met zekerheid kunnen vaststellen, want de tegenwoordige eigenaar heeft dien „rommel” laten opruimen.

„Sic transit” enz.

Wanneer we dan verder door de Vronen naar het westen gaan en we kijken eens in de ontginningen, die daar liggen, dan moeten we niet vreemd opzien daar een gemet ¹⁾ met Doornappels te zien of eenige Hectaren met Valeriaan, netjes op rijen in gecombineerde teelt met vroege aardappelen of lupinen. In 1918 en 1919 is hier aangelegd de kweekerij van de N.V. Geneeskruiddtuinen „Walcheren” (Schooneboom zal zich wel in zijn graf omgedraaid hebben!) Belangstellenden plantenliefhebbers zal nooit geweigerd worden eens door de cultures te loopen. Alleen hekken sluiten, want dan komen de konijnen erin en die lusten zelfs den bitteren Alsem en de vaatcontraheerende *Erodium*. Maar *Digitalis*, *Datura* en *Atropa* is hun te giftig, ze spelen soms wel wat met het blad, maar dat is ook al. In 1919 zijn hier niet minder dan 100.000 Valeriaanplanten geplant, die bijeen gezocht waren op Walcheren, Schouwen, Zuid- en Noord-Holland en Zuid-Limburg. Schrik niet lezer, Valeriaan wordt niet uitgeroeid en 't ging onder mijn leiding.

Fig. A. Mannetjes-varen (*Polystichum Filix-mas*)
Oct. 19. Foto C. S.

Veel oude bekenden uit het wild worden hier met goed gevolg gekweekt, ik noem nog *Althaea*, Bilzenkruid, en nog enkele interessante buitenlanders als Alsem, *Melissa*, *Rhus Toxicodendron*, *Archangelica*, *Valeriana Phu*, allemaal interessante planten, die in geen schooltuin moesten ontbreken.

Als een soort „Heilige der Heiligen” ligt midden in het Kroondomein, zooals dit complex van duinen en velden ook veel genoemd wordt, de Eendenkooi, op de plattegronden aangegeven als het Slikkerbosch. 't Mag slechts door zeer enkelen en dan nog maar op bepaalde tijden van 't jaar onder geleide van den kooiker bekeken worden. We moeten zachtjes spreken, om de eenden in den grooten vijver niet op te jagen en kunnen dan door een kier van de rietmatten de eenden in

¹⁾ = $\frac{2}{5}$ H.A.

verschillende soorten en prachtige kleuren zien zwemmen. Tientallen manshooge koningsvarens staan langs de greppels in het vochtige bosch en sinds 1917, hoe weet niemand, is *Digitalis* hier aangeland, waarschijnlijk door vogels van een naburig buiten meegebracht. Maar ze groeien hier prachtig. In de sloot om het bosch groeit veel *Hottonia* en de laagten in de buurt een enkele *Orchis maculata* en wat groepjes *Orchis Morio*. Even voordat we 't bosch ingaan zien we een plekje heide, het eenige in Walcheren.

We wandelen nu over een mooi fietspad door de Manteling. In den zomer vinden we hier 't Heksenkruid (*Circaea lutetiana*), in den nazomer de Breedbladige Wespenorchis en in den herfst veel paddenstoelen, tenminste veel exemplaren maar weinig soorten. Massa's knolamanita's zoowel de gele (*Amanita phalloides* var. *citrina*) als de groenbruine (var. *mappa*). *Amanita rubescens* is schaarscher en

verschijnt met *Amanitopsis vaginata* het eerst. *Amanita pantherina*, *Lactarius rufus*, *Boletus edulis* komen ook voor. De eenige merkwaardigheid is de *Fistulina hepatica*, de Biefstukzwam, die hier niet zooals in Holland meteen weggehaald wordt. De menschen hier eten geen „duivels-broodjes“; Morieljes worden wel gezocht voor den verkoop. Verderop in de Manteling moet, volgens anderen, nog een plek zijn met *Cantarellen*. Zeeland is niet rijk aan zwammen, bij Vrouwe-

Fig. 5. Stekelvaren (*Polystichum spinulosum*). Nov. 19. Foto C. S.

polder vond ik *Geaster minimus*, maar dit is zoowat de eenige rariteit.

We naderen nu Berkenbosch en Duinbeek, twee buitens, de eerste van den nieuwen tijd, de tweede uit $\pm$ 1600 met torentjes en grachten. De flora wijst ook op een oud verleden; honderden meer dan manshooge exemplaren van *Heracleum persicum* staan hier in het hakhout, waar de grond zoo goed als geheel bedekt is met *Primula*'s. Op een enkel plekje groeien *Boschanemonen*, Wilde Hyacinten, Sneeuwkllokjes en Tweebladige Sterhyacinten. In de holle boomen nestelen dikwijls verwilderde honingbijen, die nogal eens een zwerm opleveren voor de bijenhouders in de buurt.

In de Manteling en op de buitens in de buurt valt de groote hoeveelheid varens op. Aanvankelijk dacht ik dat het allemaal Mannetjes-varens waren, maar bij het determineeren kwam dit niet uit. Ook de Stekelvaren kwam niet geheel overeen ermee, zoo

dat ik langen tijd in twijfel was. Maar op den langen duur had ik daar geen vrede mee. Ik hoorde dat bij Bergen zoowat alles Stekelvaren was en vond dat deze varens wel veel op de bij Bergen groeiende geleken. Ik vond hier ook nog een tweede varentype, zoodat de zaak er niet gemakkelijker op werd. Ten slotte kwam ik tot de conclusie, dat het minder algemeene type, met smalle veeren, nogal lichtgroen van kleur met ongedeelde blaadjes van de 2e orde, die niet in een punt uitloopen, de Mannetjes-varen moest zijn en de algemeene met bredere, donkergroene veeren en met min of meer gedeelde blaadjes van de orde die in een puntje uitloopen de Stekelvaren was. De groote moeilijkheid zat daarin dat de eerste soms, hoewel niet altijd, een zwak beschubde en de tweede een sterk beschubden bladsteel heeft, wat in strijd is met de kenmerken in de Flora's. Heukels noemt het kenmerk van de schubben reeds in de determinatie-tabel, zoodat je al meteen verkeerd uitkomt. Maar door de beschrijvingen van een viertal binnen- en buitenlandsche flora's te vergelijken, geloof ik wel dat het zoo moet zijn. Lezers, die moeilijkheden hebben met het dettermineeren van deze soorten, raad ik dus aan op bovengenoemde kenmerken te letten.

Voorbij Duinbeek ligt Westhove, een oud kasteel, uit het water oprijzend met een kolossale linde op de binnenplaats, dat onbewoond was en nu als vakantiekolonie dienst doet.

In het bosch, ten O. van 't kasteel, staan we verbaasd van de duizenden Keverorchissen, op sommige plekken hangt een grijsgroene nevel van al de luchtige bloemtrossen. Jammer dat de kleur zoo vaal is. Maar misschien heeft *Listera* het daar wel aan te danken, dat ze zoo algemeen voorkomt in sommige bosschen en duinpannen. Waren de bloemen groot en kleurig, dan waren ze in streken met veel bezoek gauw uitgeroeid.

We zijn nu al dicht bij Domburg. Op Hoog-Duin is nog een plek met wilde Tulpen en Druif-Hyacinten, voor Walcheren geen zeldzaamheden.

Bijna onmerkbaar gaan de bosschen en buitens over in tuinen en villa's en voor we het weten staan we in het lommerrijke Domburg, waar een tram ons met een omweg naar Middelburg kan brengen.

Dezen tocht kan ik ieder aanbevelen. De verbinding van uit Holland is wel niet zoo mooi, maar toch altijd nog beter dan met Terschelling of Rottum.

Haarlem.

C. SIPKES.

